

12. BÖLÜM: DİN PSİKOLOJİSİ

I. GENEL PSİKOLOJİ

A. TANIMI: Psikoloji, insan bilincini, onun iç dünyasını bu iç dünyanın dışı yansıyan yönünü davranış ve filleri ve diğer fertlerle olan ilişkilerini bir bütün halinde araştıran bir bilimdir. İnsandaki bilinç halini araştıran bilimdir. Psikoloji, insanın iç dünyasını araştıran bir bilimdir. Psikoloji, iç dünyanın tezahürlerini araştıran bir bilimdir. Psikoloji, daha çok sosyolojik yapıyı da içine alacak şekilde ortaya çıkmaktadır.

B. KONUSU: İnsanın zihni yapısı ve davranışlarını ele alır.

C. AMACI: Bireyin kendini ve başkalarını tanıyabilmesine yardımcı olur.

D. ALANI: Eğitim, gelişim, kişilik, adalet, sağlık, sosyal, iş ve endüstridir.

Psikoloji, bireyin diğer insanlarla ilişkisini araştıran bir bilimdir. İnsan gelişimi konusu, davranışların kaynaklarını teşkil eden güdüler ve duygularla yakın ilişkisi olan uyum mekanizmalarına geçilmiş ve ruh sağlığı konusu işlenmiştir. Birey ve çevresi arasında köprü vazifesi gören duygular, bireyin çevresini kavramasını mümkün kılan dikkat ve algı; insanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere çevresine uyma işinde, davranışlarını nasıl değiştirdiğini açıklayan öğrenme konuları, bellek ve alışkanlıkları ele alınmıştır. İnsanın çevresine daha iyi uyumunu sağlayan düşünme, imgeleme ve konuşma gibi sembolik eylemlere değinilmiş, insanlar arasındaki benzerliklerin ve ayrılıkların kaynağı olan katılım ve çevre problemi üzerinde durulmuş, insanlar arasındaki ayrılıkların belirlediği başlıca alanlar olan zeka, kişilik ve benlik konuları işlenmiştir.

II. DİN PSİKOLOJİSİ

A. TANIMI: Dinin insan ruhundaki özelliklerini ve davranışlara yansıyan yönünü araştıran bir disiplindir. İnanan insanın dini yaşayışını ve iç yaşantısının dışı yansıyan tezahürlerini inceler. Dini yaşayışın psikolojik öğelerini tanımlar. Din Psikolojisi, dini ve dini hayatı inceler. Din Psikolojisi, din ile psikoloji arasındaki ortak noktalara ulaşır. İnsan davranışları, her dinin ilgi alanındadır. Dinin öğretilerinin muhatabı insandır. Din, insanın nasıl olması gerektiğiyle ilgilenir. Din, bir ahlak ve terbiye sistemidir. Din, insani güç ve eğilimleri fenomenler (görüngü) seviyesinde tespit ve tasvirle yetinmez. Din, insani güç ve eğilimleri kendi hedefleri doğrultusunda yorumlar. İman, şüphe ve inkâr, rıza, teslimiyet ve bağlanma, karşı koyma, itiraz, isyan ve geri dönme, ilgisizlik gibi tutumlar, insanın dinin davetine verdiği çeşitli cevap şekilleridir. İnsan-Allah ilişkisinde iman, şüphe ve inkâr, rıza, teslimiyet ve bağlanma, karşı koyma, itiraz, isyan ve geri dönme, ilgisizlik gibi tutumlar, insan davranışının çeşitli görünüşleridir. İslam âlimleri din psikolojisini “nefs, ruh, kalp ve akıl” kavramlarıyla işlemişlerdir. Din psikolojisi, tasavvufi yaşantıda tevazu, itaat, sabr, recâ, niyaz, çile, bürhan, vecd, istiğrak, cezbe, keşf, sezgi vb. kavramları ele almıştır. “İlm-ü Ahvali’r-Ruh” ve “İlmü’n-Nefs” kavramları din psikoloji ile ilgili İslâm âlimlerinin eserlerinde yer almıştır.

B. AMACI: Toplumsal bir gerçeklik olan din, insanların ruhunda ki birçok hareketliliğin kaynağıdır. Dini inanç güdüsüyle insanlar iyi ve kötünün ölçülerini belirleyebilmektedir. Dinin varlığı sayesinde bireyler yaşanan hayatın ötesinde bir hayatı özümser. Bir dine bağlı olan bireyler içinde bulunduğu dinin isteklerine göre yaşamayı hayat felsefesi haline getirebilir. Din psikolojisi, dinin insan ruhunda yaşanan ve çeşitli davranış biçimleriyle dışı yansıyan, kendi özellikleri etrafında gelişen yapının, içsel ve dışı dönük etkilerini bir bütün olarak incelemeye çalışır. Din psikologları dini metinleri araştırmazlar, Dini metinlerin, dini şahsiyetlerin, dini tecrübelerinin vs. insana neler getirip neler götürdüğü ile ilgilenirler.

C. YÖNTEMLERİ

1. Anketler
2. Davranışların analizi
3. Deneyler
4. İstatistiksel analizler
5. Kişilik testleri
6. Kişisel dokümanların sistemli incelenmesi
7. Klinik metotta kullanılan derinlikli analiz
8. Mülâkatlar
9. Semantik analiz ölçekleri
10. Sistemli gözlemler
11. Tutum ölçekleri
12. Yorumlama ve değerlendirme

Anahtar Kelimeler:

- Genel psikolojinin tanımı
- Genel psikolojinin konusu
- Genel psikolojinin amacı
- Genel psikolojinin alanı
- Din psikolojisinin tanımı

- Din psikolojisinin konusu
- Din psikolojisinin amacı
- Din psikolojisinin alanı
- Din psikolojisinin yöntemleri

ÖRNEK SORU

Aşağıdakilerden hangisi, din psikolojisi araştırmalarında bilgiyi düzenleme ve yorumlama yaklaşımlarından değildir?

- A) Psikoanalitik
- B) Biyolojik ve pragmatik
- C) Fenomenolojik
- D) Genetik
- E) Teolojik

CEVAP: E

ÇÖZÜM: Teolojik tanıma göre din "Tanrı'ya inanma", "manevi varlıklara inanç" yahut da "korkutucu hem de cezbedici olan bir gizem" şeklinde tanımlanabilmektedir. Dinin Kutsal Kitabı'nın incelenerek burada insan ruhiyatını yan-sıtan bilgi ve olayları belli bir psikolojik bakış açısıyla yorumlama, Din Psikolojisinde bir araştırma tekniği olarak kabul edilmektedir. Burada esas olan, inanan ya da inançsız insanın ruh dünyasının değişik çizgilerinin anlaşılabilir psikolojik izah çerçevelerine yerleştirilmesidir. inanlı ya da inançsız kişinin nasıl olması, neler yapması gerektiği değil, nasıl olduğunun anlaşılmasıdır. Yani bu inceleme, Allah ile ilişki halindeki insanın çeşitli ruh hallerinin tesbiti ile sınırlı kalmalıdır. Bu metodun, araştırmacının müşahadesinin uzanamadığı (vahy, mu-cize., vb.) bazı dinî olaylarla, tecrübeye dayalı metodlarla tahkiki mümkün olan (dinî motivasyonlar, dua ve ibâdet., vb.) diğer bazı olaylar hakkında bilimsel sonuçlara ulaşmakta en azından metodik bir giriş değeri olduğu söylenebilir. Bu yöndeki çalışmalar ilerde bir "teolojik psikoloji" nin oluşmasına imkân hazırlayacaktır.

C. ALANLARI VE KONULARI:

Din psikolojisi dini tecrübeleri, dini tasavvurları vs. inceler ve bunun için bazı yöntemler kullanır; Semantik analiz ölçekleri, istatistiksel analizler, Klinik metotta kullanılan derinlikli analiz, deneyler, yorumlama ve değerlendirme, anketler, mülakatlar, kişilik testleri, sistemli gözlemler, davranışların analizleri vs. Din psikolojisinin araştırma konuları şunlardır: Dindarlığın kaynakları, Dini ve manevi tecrübe, Dini gelişim, iman ve şüphe, dindarlığın tanımı ve ölçülmesi, Dua ve dini ritüel, Din ve ahlak, Tanrı tasavvurları, din değiştirme, Dini tutumlar, birey ve dini gruplar, Din ve ruh sağlığı, Ölüm ilgisi, Mistisizm, Kişilik ve Din, Din ve manevi yaşam, hayat tatmini, erdemlilik. Din ve dini inanç bir bakıma insan ruhunun derinliklerine sinen bir arayışın veya bir ihtiyacın cevabıdır. Çünkü insan yapı itibarıyla inanç sahibi inanan bir varlıktır. Bu, bilimsel araştırmalarla belirlenmiş bir gerçektir. Dini tecrübenin psikolojik incelenmesi ruhsal bir olay olarak cereyan eden ve kendini gösteren dini yaşayıştır. Din Psikolojisi dini yaşayış üzerinde araştırmalar yaparken, önce Allah inancının yaşanışını ele almalıdır. Din psikolojisi bütün dinlere mensup olanların yaşantılarını araştırma konusu yapar. Dini hayatı sistemli bir şekilde aydınlatmayı amaç edinir. Dindar insan günlük hayatın akışını inancından ayrı tutamaz ve düşünemez. Dinsel yaşantı içinde geçen psikik olgular; duygu, düşünce, tüm dinsel tavır ve hallerdir. Buna göre, bireyi kutsallığa bağlayan inanma iradesi din psikolojisinin açıklamaya çalıştığı konulardır.

Anahtar Kelimeler:

- Psikik olgular
- Duygu
- Düşünce
- Tüm dinsel tavır ve haller
- İnanma iradesi

III. DİNİ DUYGU

A. TANIMI: Din Psikolojisinin araştırma alanlarından birisi dini inancın duygu yönüdür. Din duygusundaki korkunun özelliği kişiyi korktuğu yüce varlığa yaklaştırmayı ve ona teslimiyete götürmesidir. Esasen insanoğlu dünyevi korkularda korktuğu bir objeden kaçarken, dini korkuda ise tam tersi korktuğuna sığınır. Din duygusu sadece insana mahsus olan gelişen ve şekillenen bir duygudur. Duygusal yaklaşımda önemli kavramlardan biri de sempati duygusudur. Sempati duyarlıklı bir canlının bu duygularını başkalarıyla paylaşması ve ortaklaşmasıdır. Sevgi, yüksek bir ideale yönelmeye en elverişli bir duygudur. Dini hayatı sistemli bir şekilde aydınlatmayı amaç edinen Din Psikolojisinin dini yaşayışın değişmelere ve gelişmelere uğraması yanında onun dışa yansımalarına

yönelen araştırmaları da ihmal etmemesi gerekir.

B. GELİşİMİ

1. Psiko-Fizyolojik Teori: Din duygusunun gelişmesi deneysel psikoloji metodunu kullanarak açıklamaya psikofizyolojik açıklama denir. Din duygusunun ilk kaynağını araştırmak pozitif bir ilim olan psikolojinin inceleme alanının dışında kalır.

2. Somut İdrakler ve Hayaller Dönemi: İlkel dinlerle ilgili incelemelerin gözlemleri ve incelemeleri, en ilkel dinin Totemizm olduğunu gösterir. Bu devreye, totemcilik ve tabiatçılık çağı deriz. Totem, kutsal sayılan, hem korkulan, hem sevilen bir varlıktır. Çoğu canlı bir hayvan, bir bitki veya bir eşyadır. İlkel insan onu müşterek atası sayar. Kabilenin her ferdinde totemden bir parça vardır. İlkel insan, tabiatın türlü kuvvetleri karşısında aczini ve güçsüzlüğünü duyar. Gök gürlemesi, yıldırım ve şimşek, yer depremi, şiddetli rüzgarlar ve fırtınalar, karanlık geceler onda korku, dehşet gibi heyecanlar uyandırır. Bir şeye sığınmak ister, koruyucu ve kurtarıcı bir kuvvet arar.

3. Ahlaki Kavramlar Dönemi: İnsanda, aklın ve zihnin gelişmesinde dini duygu çok yüksektir. Din duygusuyla aklın ve zihnin faaliyeti gelişmeye başlar. İnsanlarda düşünme ve analizler yapma kabiliyeti: a) Zihnin gelişmesi b) Din duygusunun gelişmesi

4. İdeal Kavrayış Dönemi : Dini hissin ölküsel (ideal) bir din olması şeklinde görülür. Burada artık dinler tektanrıcılık (monoteizm) haline gelmiştir. Dini his, eski korku ve hayal çağını geçerek zihni ve akli bir ölkü haline gelmiştir. Tek tanrı, ilk sebep veya ahlaki ideal şeklinde görülür. (Vahit, Vacib-ül Vücut, Halık, Kadir, Rahman ve Rahim gibi). Tanrı (muhafeetün lil-havadis) ve bir Vacib-ül Vücut'tur. Felsefenin ibadeti ve ayinleri yoktur. Din ise vahiy ve mukaddes kitabı kabul eder. İbadeti ve ahlakı, temel direklerinden sayar. Felsefe kuru bir akılcılıktır. Dinler ise sevgi ve aşk-ı ilahiyi de içlerinde yaşatırlar. Din duygusu, insana mahsus ve başka bir duyguya indirgenmesi imkansız olan fitrî bir duygudur.

C. DİNİ İNANÇ

İnanç, insanın kendisi ve bütün kainat üzerinde hakimiyetini kabul ettiği, duyular üstü, bir varlıkla ilişkileri düzenler. Dinler esaslara, tamamıyla inanılmasını isterler. Dolayısıyla dini inancın başlangıç noktası "kabul ve tasdik"tir. Dini inancın özelliği, somut bir nesne ile ilgili olmadığı için tahkik edilemez. Dini fikir ve kanaatler kişilerin hayatında taklit derecesinden tahkik derecesi yönünde yol alır.

Anahtar Kelimeler:

- Dini duygu
- Dini duygunun gelişimi
- Psiko-fizyolojik teori
- Somut idrakler ve hayaller dönemi
- Ahlaki kavramlar dönemi
- İdeal kavrayış dönemi
- Dini inanç

IV. DİNİ TASAVVUR VE DÜşÜNCE

A. DİNİ TASAVVUR

1. TANIMI: Dini tasavvur, dini kavramların ve objelerin zihinde canlandırılması ve şekillendirilmesidir. Allah, peygamber , cennet, cehennem, melek, şeytan ve ahiretin zihinde canlandırılması dini tasavvurdur. Dini tasavvurların başında Allah tasavvuru gelir. Melekler, genelde kanatlı oldukları şeklinde bir tasavvur ortaya çıkar. Yardım eden, iyilik düşünen, çok güzel bir varlık olarak zihinde şekillenir. Şeytan olumsuz, kötü ve kuyruklu bir yaratık olarak tasvir edilir. Tevrat, İncil ve Kur'an'da Cennet, yeşilliklerle bezenmiş, ırmakları bol olan ve güzelliklerle dolu bir mekan olarak tasvir edilir. Cehennem ateşle, karanlıkla ve kötölüklerle dolu bir mekan olarak tasvir edilmektedir. Dinî tasavvur ise, dinî kavramların, dinî olayların ve nesnelerin zihinde canlandırılması, şekillendirilmesidir. Tanrı tasavvuru da, bireylerin küçük yaşlarından itibaren zekâ gelişimlerine, edinmiş oldukları bilgi ve yaşantılarına, yetişme ve düşünüş tarzlarına ve bağlı oldukları dinin inanç esaslarına göre Tanrı'yı zihinlerinde canlandırmaları, biçimlendirmeleri ve anlamlandırmaları olarak tanımlanabilir. Dinî kavramları anlama, yorumlama ve tasavvur etme din dili ile gerçekleşmektedir.

B. DİNİ DÜşÜNCE

1. TANIMI: Dini duyüş ve yaşayışın bir duygu yönü olduğu kadar bir de düşünce yönü vardır. Çünkü duygu peşinden düşünceyi de davet eder. Düşünme ruhsal bir güçtür. Dini düşünce üzerinde dini şüpheye psikolojik açıklık kazandırmak unutulmamalıdır. Son yarım yüzyıldan beri birçok psikolog çocukluk ve ergenlik dönemlerinde dini düşüncenin nasıl geliştiğini incelemektedir. Ancak psikologların kendi kavramsal çerçeveleri,

metotları ve sonuçları konusunda oldukça farklı olmaları eğitimcilerin onların bulgularının eğitim uygulamalarına olan genel yansımalarını belirlemelerini zorlaştırmaktadır. Dini düşüncenin gelişimine dair araştırmalar, üç dalga şeklinde ortaya çıkmıştır. İlk dalga Piaget'in bilişsel gelişimle ilgili yapısal aşama teorisini çocukların dini düşüncesine uygulamaya çalışmıştır. Kohlberg'in ahlaki gelişim çalışmalarından etkilenen ikinci dalga, Piajeci yaklaşımı iki şekilde genişletmeye çalışmıştır: Birincisi, dini düşüncenin duygusal ve varoluşsal boyutlarına daha çok vurgu yaparken ikincisi, dini düşüncenin yörüngesini, ilk ergenlik dönemiyle sınırlandırmaktan ziyade tüm yaşam boyunca betimlemeyle ön plana çıkarmıştır. Yeni gelişmekte olan üçüncü dalga ise ilhamını çağdaş post-Piajeci gelişimsel araştırmalardan alır ve çocuk düşüncesi ile yetişkin düşüncesi arasındaki sürekliliği vurgulama ve aşamalar arasındaki yaş farklılıklarını kültürel tecrübedeki nicel çeşitliliklere bağlama eğilimindedir.

C. DİNİ İRADE, İLGİ VE İSTEKLER

1. Dini İrade: Kişinin, dinin istekleri ve yasakları doğrultusunda davranışlarını ayarlama gücüdür. Din, sonsuzluk iradesini kazanma egzersizleriyle başlar. Dini iradenin gücü, inancın kuvvetliliği ve dini davranışların sıklığı ile doğru orantılıdır.

2. Dini İradede Kararsızlık ve Şüphe: Zihin gücünün artmasıyla ergen, kendisini ilgilendiren konulardan biri olarak dini meseleler üzerinde düşünür ve dini inançlarını gözden geçirir. Genç, dindeki bazı hususlara kuvvetle sarılırken, bazı hususlarda şüphe edebilir. Şüphe ve kararsızlık, bu dönem dini gelişiminin ana problemidir. Dini konularda şüphe etmek bu dönemde sağlıklı, normal ve olumlu bir gelişmedir.

3. Dini İlgi ve İstekler: Dini istekler dindar kişinin hayatında önemli bir yer kaplar. Din psikolojisine düşen görev, dini istekleri bütün türleri, değişimleri ve derinlikleri içinde çeşitli yönlerden uygun teknikler kullanarak araştırmaktır.

4. Dini şuur: Şuur, insanın içinde geçen ruhsal olaylar hakkında bilgi edinmesidir. Din veya uluhiyet şuur, din duygusunun daha yüksek ve olgun şeklidir. Din duygusu insan yaratılışına bağlı tabii basit bir duygudur. Korku ve sevgi duygularının karışımına kutsallık duygusu denilir. Din duygusu, fitri ve ilkel haldeyken aklın ve tecrübenin müdahalesi yoktur. **Şuurun Değeri:** Şuurun ilk derecesi basit ve ilkeldir. Bulanık ve az gelişmiş bir şuurdur bu. Çocukta görülen bir şuur derecesidir. **Şuurun İkinci Derecesi:** Terbiye ve öğretim faaliyetleridir. Şuurun bulanık ve belirsizliği kaybolur. Vücutla birlikte beyin de gelişir. **Uluhiyet Şuuru:** Olgunlaşmış ve tamam olmuş bir din duygusudur. Şuurun bu derecesi, en yüksek seviyeye ulaşmış din adamlarında her zaman görülür. En yüksek din idealinde müminlerin birleşmesidir. Uluhiyet şuur, yüksek bir aşk ve sevgi heyecanı, yüksek bir idealin ruhta yaşamasıdır.

Anahtar Kelimeler:

- Dini tasavvur
- Dini irade
- Dini iradede kararsızlık ve şüphe
- Dini ilgi ve istekler
- Dini şuur

V. DİNİ FİLLER

A. Dini Fiiller ve İbadet Psikolojisi: Din Psikolojisinin başka bir araştırma alanı ise dini fiillerdir. Sadece inanan ve inanılanla ilgili türlü pratiklerle realize eder. İnanan insan kuru bir inançla yetinmez. İnsanoğlu inancıyla ortaya koyduğu dindarlık özelliğini belli fiillerle süslemek durumundadır. İnananın, inanılana karşı dini yaşayışını ve bunu türlü pratiklerle realize edişini de incelemektedir. Çünkü inanan insan kuru bir inançla yetinemez; bu inancı ibadete çevirmelidir. Yani dua, namaz, oruç, zekât, kurban, bayram, dini gün ve geceler, sadaka, iyilik, itaat, sevap, günah, tövbe, vicdan, kısaca helal ve haram vs.

1. İbadetlerin Psikolojik Değeri

- Şefkat ve Merhamet Duygularını Geliştirmesi
- Sevgi , Saygı ve Bağlılığı Kuvvetlendirmesi
- Ruh Sağlığını Koruması
- Maddiyata Aşırı Bağlılığı Azaltması
- Günahkarlık ve Suçluluk Duygularını Yok Etmesi
- Dengeli Bir Kişilik Kazandırması
- Bir Görev olarak Algılanması
- Başkalarına Zarar Verici Davranışlardan

B. İbadet ve Kişilik: İbadetler genelde, kişilik ve karakteri düzenleyici ve dengeleyici sistemler olarak anlaşılabilir. İslami ibadetlerden her birinin insanın belli yaşayış ve davranışlarını hedef aldığı ve onları dini gayelere göre şekillendirmeye yöneldiği dikkate alınarak yapılacak tahliller, çok yönlü etki araştırmasıyla anlaşılır hale gelecektir.

- Sosyalleşme ve Sosyal Dayanışma
- Kişilik ve Karakterin Güçlenmesi
- İlahi Şuurun Sabitleşmesi

1. Psiko-Sosyal Yönden İbadet:

- **İbadet Bir Duadır:** Dua, en öz ifadeyle, inananla inanılan arasındaki iletişimidir.
- **İbadet ve Bağlılık:** İbadet, sadece bir görev ve fedakarlık olmanın ötesinde kulun inanç ve bağlılığının bir ifadesi olmaktadır.
- **İbadet ve İtaat:** İbadet, inanan kişinin yüce varlığa itaat üzere olduğunu ifade eden bir dini davranıştır. İtaat, kişinin bir disipline uyması, sistemli bir hayat tarzını benimsemesi ve kabullenmesi demektir. İsyan ise, dini emir, kural ve disipline aykırı davranmaktır.
- **İbadet ve Kulluk:** Bütün dinlerde inanan fertler yüce varlığa kul olduklarını gösterirler. Böylece inanan kişi kainattaki yerini belirlemiş olur.
- **İbadet ve Sevgi:** İbadet, bir sevgi ifadesidir. Kulun Allah'a olan sevgisini ifade eden davranıştır. Saygı, Allah söz konusu olduğu zaman ise büyüklüğünü kabul etme halidir.
- **İbadet ve şükür:** Şükür, nimeti verene karşı memnuniyeti ifade etmektir. Allah, verdiği nimetlere karşı kullarının şükretmesini istemektedir. Nankörlük ise O'nun azabını icap ettirmektedir.
- **İbadet ve Zikir:** Zikir, hatırlamaktır. Allah'ı zikretmek, Allah'ı anma demektir. İbadetlerimizle Allah'ı zikreder, devamlı O'nun gözetiminde olduğumuzun farkına varırız.

Anahtar Kelimeler:

- Dini fiiller
- İbadet psikolojisi
- İbadetlerin psikolojik değeri
- İbadet ve kişilik
- Psiko-sosyal yönden ibadet

VI. DİN DEĞİŞTİRME

A. TANIMI: Din değiştirme irtidat (dinden çıkma) ve ihtida (hidayete erme, dine, dönüş) hadiselerini kapsar. İhtida olayında her şeyden önce ferdin temelden sarsılarak değişmesi yeniden doğmuş olması söz konusudur. Bağlı bulunduğu dini reddetme, dinsiz ya da bir başka dinin mensubu olma durumu "irtidat" olarak adlandırılır. Hidayet olayı, duygusal olduğu kadar zihni yapıda da meydana gelen köklü bir değişmedir. Bu kademeli bir "yeniden yapılanma" dır. Eski ve yeni hayat değerleri arasındaki "çatışma" bir süre devam eder. Din değiştirmeler entelektüel anlamda dinden tatmin olması veya deneyerek dini benimsemesi ile gerçekleşir. Entelektüel dinamiklerle oluşan din değiştirmede kişi alternatif dinleri veya ideolojileri araştırarak tanır. Dini yaşamışın önemli konularından birisi de din değiştirmedir. Daha Din Psikolojisi araştırmaları yeni başladığı sıralarda bile özellikle Amerika'da W. James ve E. D. Starbuck gibi ünlü din psikologları bu konu üzerinde durarak ortaya önemli eserler koymuşlardır. Bunlar W. James'in "Die religiöse Erfahrung in ihrer Mannigfaltigkeit" (Dini Tecrübenin Çeşitliliği) ile Starbuck'un "Religionspsychologie" adlı eseridir.

B. ETKİLİ FAKTÖRLER

1. Psikolojik Faktörler

- 1) Anlama İsteği ve Zihinsel Tatmin
- 2) Dini Olgunlaşma
- 3) Dramatik Tecrübeler
- 4) Estetik Etkilenme
- 5) Kimlik Bunalımı ve Varoluşsal Güvenlik İsteği
- 6) Suçluluk ve Günahkarlık Duygusu

2. Manevi Faktörler: Dine dönüş yapan ya da din değiştirenlerin büyük çoğunluğu, kendi şuur ve iradelerinin ötesindeki güçlerin dini değişimlerinde etkili olduğunu belirtmektedirler.

3. Sosyo-Kültürel ve Dini Faktörler

- 1) Eski Bağlı Olduğu Dine Karşı Tepkiler
- 2) Evlenme
- 3) Telkin ve Sosyal Etkileşim

Anahtar Kelimeler:

- İrtidat
- İhtida

- Yeniden yapılanma
- Çatışma
- Psikolojik faktörler
- Manevi faktörler
- Sosyo-kültürel ve dini faktörler

VII. MİSTİSİZM VE PSİKOLOJİ

A. TANIMI: Mistisizm her şeyden önce yaşanan bir “hal”dir. Mistik haller çoğu zaman kararsızlıklar ve değişiklikler gösteren geçici hallerdir. Dikkati bir noktaya toplamak veya bazı ritmik hareketler yapmaktır. Dini yaşayış biçimi olarak tasavvufu benimseme faktörleri: Daha ileri seviyede ve tatmin edici bir dini yaşantıya duyulan arzu. Dini suçluluk ve günahkarlık duygusu. Dost, arkadaş ve aile bireylerinin etkisi. Tasavvufun dinin kurtuluş için daha emin bir yol olduğu düşüncesi. Bir müridin himmetine duyulan ihtiyaç. Kötü ve günah sayılan alışkanlıkları terk etme isteği. Diğer faktörler: Rüyalar, fevkalade olaylar yahut ilahi uyarılar, tasavvuf erbabının örnek davranışları ve şahsiyetleri. Tasavvuf ehli bütün dinlerde temel bir hakikat bulunduğuna ve dinlerin özünde bu hakikatin olduğuna inanırlar. Dini yaşayışın bir başka türü de mistik yaşantıdır. Bunun islami yönü tasavvufi yaşayışı ortaya çıkarır.

Mistiklik sırf dine has olmayıp, hemen hemen her kültürde, din dışı inanç sistemlerinde de kendisini gösterir. Mistisizm, birincisi, “dini mistisizm”dir: Allah’la tam bir uyuma kavuşmadır. İkincisi ise “dindışı” veya “tabii” mistisizmdir. Dini mistisizmlerin en karakteristik özelliği “Allah’a ulaşma arzusu”dur. Dinde tecrübeye dayalı iman hayatı yoğunlaştığı ölçüde mistik karakter de belirginlik kazanır. Mistik tecrübe dini hayata derinlik canlılık ve şevk katmaktadır. Tarih boyunca ve günümüzde dini alanda temayüz etmiş kişilerin pek çoğunda batını ya da tasavvufi bir boyutun gelişmiş olduğu görülmektedir.

B. ÖZELLİKLERİ: a) Vasıtasızlık: Mistik tecrübe, doğrudan doğruya yaşanan vasıtasız bir tecrübedir. b) Bütünlük: Mistik tecrübe, birlik ve bütünlük tecrübesidir. c) Aşkınlık: Hemen hemen bütün mistik tecrübelerde zaman ve uzayın aşılmış olduğu izlenimine rastlanır.

Anahtar Kelimeler:

• Mistisizm	• Dindışı mistisizm
• Hal	• Batını
• Tasavvuf	• Vasıtasızlık
• Rüyalar	• Bütünlük
• Dini mistisizm	• Aşkınlık.

VIII. İNSANIN GELİŞİMİ VE DİN

A. GELİŞİM DÖNEMLERİ VE DİN

1. İlk Çocukluk Dönemi: İlk çocukluk devresi (2-6 yaş arası) taklit devresidir denebilir. Çocuk bu devrede, bilinçsiz olarak yakınlarının her türlü fiil ve davranışını taklide ve tekrara başlar. Aile fertlerinde gördüğü ibadetlere, dini motifli her türlü davranışlara, iç duygularla yönelir. 3-4 yaşından itibaren sordukları sorularla bunlar hakkında bilgi edinmeye uğraşır. Çocuk inanmaya o kadar hazırdır. Allah’ı insan şeklinde tasavvur etmek (antropomorfik düşünce), 3-6 yaş çocuğunun belirgin özelliğidir.

2. Son Çocukluk Dönemi: Son çocukluk veya okul devresine gelince (7-11,13 yaş)tır. Bu dönemde çocuğun çevresi ve anlayışı genişler. 12 yaş civarında da artık çocuk tam olarak Allah’ı soyut bir kavram olarak düşünür ve anlar.

3. Erinlik Dönemi (İlk Ergenlik Dönemi): Buluş (erinlik), normal gelişime göre kızlarda 11-13, erkek çocuklarda 12-14 yaşlarında başlar. 15 yaşlarına kadar devam eden erinlik dönemi, değişmelerin çok çabuk olduğu bir dönemdir.

4. Son Ergenlik Dönemi: Ergenliğin son dönemi, genellikle 15 yaşından başlayıp 18 yaşın sonuna kadar sürer. Bu dönemde kişinin daha olgunlaştığı, taşkınlıkların azaldığı, dengeli olma halinin arttığı görülür. Bu dönemde kişi, problemlerini daha gerçekçi bir tutumla sorunlarını çözmeye çalışmaktadır. Ailenin etkisi bu dönemde görülmekle beraber azalmış durumdadır.

5. Gençlik Dönemi: Bu dönem 18-24 yaşlar arasını kapsar.

6. Yetişkinlik Dönemi: 25 yaşından sonra kişinin din konusunda belirli bir karara varmış olması beklenir.

7. Olgunluk Dönemi: Olgunluk dönemi denilen orta yaş devresi insan hayatının kritik bir dönüm noktasıdır. Bu yaşa intibak, fiziki rahatsızlıklar, öğrenme güçlüğü ve motivasyon eksikliği gibi sebeplerle güçlülük gösterir. Bu

dönemde, bazı kişilerde dini reddetme eğilimleri de görülür. Kişi, yıllardan beri benimsemiş olduğu dini inanç ve tutumlarının, kendisini mutlu kılmada bir rolü olmadığını gösterebilir.

8. Yaşlılık Dönemi: Yaşlılık dönemi ortalama 60 yaşında başlar. Yaşlı kişi ölüm gerçeği ile iç içe yaşar. Geçmişteki yanlışlarının ve günahlarının yarattığı suçluluk ve günahkarlık duyguları içerisinde kendilerini bağışlatıcı davranışlar gösterirler. Yaşlılıkta dua, ibadet ve dini uygulamanın sıklık ve sürekliliğindeki artış görülür.

Anahtar Kelimeler:

- İlk Çocukluk Dönemi
- Son Çocukluk Dönemi
- Erinlik Dönemi (İlk Ergenlik Dönemi)
- Son Ergenlik Dönemi
- Gençlik Dönemi
- Yetişkinlik Dönemi
- Olgunluk Dönemi
- Yaşlılık Dönemi

ÖRNEK SORU

Çocuklar, küçük yaşlardan itibaren dine karşı ilgi ve istek duyarlar. İlk dönemlerde dinî kavramların içeriğini anlayamazlar da dualara ve ibadetlere karşı oldukça ilgilidirler. Evde büyüklerinin namaz kıldığını gören çocuklar, onlar gibi eğilip doğrulur ve dudaklarını dua okuyor gibi kıpırdatırlar. Yine aile büyüklerinden gördükleri şekilde sofraya besmele ile oturup şükrederek kalkarlar. Bu hareketleriyle aslında yetişkinleri taklit etmektedirler. Taklitleri sonucunda aile büyüklerinin mutlu olduğunu ve kendilerini takdir ettiğini gören çocuklar, bunları daha sık tekrar etmeye başlarlar.

Bu parçada çocukların dinî ritüelleri öğrenmesi, hangi psikolojik yaklaşımla açıklanmıştır?

- A) Davranışsal
B) Bilişsel
C) Hümanistik
D) Psikoanalitik
E) Biyolojik

CEVAP: A

ÇÖZÜM: Erken çocukluk dönemi din eğitimi çalışmalarını daha iyi anlamak için bu dönemdeki bilişsel, sosyal, duygusal gelişiminin yanı sıra ahlak ve kişilik gelişimlerini bilmek gerekir. XX. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlayan ve 60'lı yıllarda geliştirilen dini gelişim teorileri bunlardan bağımsız düşünülemez. Çocukların yetişkinlerin küçük bir modeli olarak algılandığı veya çocuğun geleceğin iyi bir vatandaşı veya dindarı olarak düşünüldüğü enstrümentalist yaklaşımın aksine son yıllarda çocukların düşünce tarzı ile yetişkin düşünce tarzı arasında birçok benzerliğin bulunduğunu vurgulayan bazı yaklaşımlar gelişmiştir.

IX. DİNİ HAYAT VE BENLİK

1. TANIMI: İslam dininde insanın yaratılışı ifade edilirken onun fıtrat üzere doğduğu sonra onu ana ve babasının Yahudi, Hristiyan, ya da Mecusi yaptığı belirtilmektedir. Din Psikolojisi bu yönde dini inancın yaşantıyla olan ilişkilerini ve bunlarla ilgili problemleri inceleyecektir. Benlik, kendi kişiliğimize ilişkin kanılarımız ve kendimizi görüş tarzımızdan oluşur. Bir bakıma benlik kişiliğin öznel tarafı olarak tanımlanır. Benliğin şekillenmesinde; ben neyim?, ben ne yapabilirim? Benim için neler değerlidir? Ya da bu hayattan beklentim nedir? gibi sorulara verilecek cevaplar benliğin farklı yönlerini yansıtabilir. Bireyin içinde bulunduğu toplumdan kendine göre edindiği az çok olumlu yada olumsuz yargılardan meydana gelen bir değerler sistemi vardır. Bu da benliğin önemli bir yanıdır. Benlik, bireyin özellikleri, yetenekleri, değer yargıları, emel ve ideallerine ilişkin kanılarının dinamik bir örüntüsüdür. Benlik üzerinde beden özelliklerinin ve yapısının, etkisi olursa da, benlik birinci derecede psikik ve ikinci derecede tensel bir kavramdır. Benlik kavramının günlük davranışlarımız ve hatta tuttuğumuz işlerdeki başarımız üzerinde büyük bir etkisi vardır. Benlik, içimizde kendimizi gözetleyen, yargılayan, değerlendiren ve davranışlarımızı düzene koyup bizi yöneten bir güçtür.

2. ÖNEMİ: Benlik, kendi kişiliğimize ilişkin kanılarımız ve kendimizi görüş tarzımızdan oluşur. Benlik, bireyin özellikleri, yetenekleri, değer yargıları, emel ve ideallerine ilişkin kanılarının dinamik bir örüntüsüdür.

3. GELİŞİMİ: Benlik bir takım yaşantılar sonunda kazanılan bir yapıdır. Benliğin gelişimi tedricen olur. Benliği üç kısımda incelemek mümkündür: a) Maddi benlik, b) Ruhsal benlik, c) Sosyal benliktir.

Benliği üç kısımda incelemek mümkündür. Bunlar: a) Maddi benlik: İnsan güzel ya da yakışıklı olduğunu, kısa veya uzun olduğunu zamanla algılar ve bu yönde benliğini benimser ve oturtmaya başlar. b) Ruhsal benlik: Zaman içinde diğer kişilerle olan etkileşim sonucunda fert kendi zekâsının fonksiyonel olarak etki gücünü fark eder ve bundan böyle o seviyede davranışlar göstermeye başlar. c) Sosyal benlik: İnsanlarla olan sosyal

ilişkilerde ise daha çok kendini karşı tarafa benimsetme veya karşı tarafın kendinde görebileceği özellikleri yansıtmaya vardır.

4. KİŞİLİK VE DİN: Dinin asıl görevi “kişisel yapının değeri”ni ortaya çıkarmaktır. İnsanın kişilik yapısı imanı doğrultusunda gelişir. Allah’a inanmak, huzurlu ve sağlıklı bir hayat sürdürmesini sağlar. Dini kişiliğin en önemli özelliklerinden biri imandır. İbadetlerin ilk gayesi, insanları sağlam bir kişilik yapısına sahip olmalarını gerçekleştirmektir. Dini kişiliğin en önemli özelliklerinden birinin iman olduğu kabul edildiğinde, bunun pratik yansımasının ibadet olacağı kendiliğinden ortaya çıkar. Bu bakımdan geniş manada dini inanç ve tecrübeden kaynağını alan her fiil ve davranışın dinin ameli cephesi olan ibadete dâhil olduğunu ifade etmek gerekir. İbadetlerin ilk gayesi, insanların sağlam bir ruh, sağlam bir kişilik yapısına sahip olmalarını gerçekleştirmektir. Cemaatle yapılan ibadetler, kişinin sosyalleşmesinde büyük rol oynar. İbadet bir bakıma yaşanan zamanın ve mekânın şuurunda olmaktır. Bu şuur, insanı ruhi sahada olduğu gibi maddi sahada da dinamik ve verimli kılar. İbadetler kişinin, kişilik özellikleri bakımından başkaları tarafından olumlu yönde algılanmasını da etkiler.

5. DİNDARLIK TİPLERİ:

a) W.Gruehn’e Göre Dindar Tipler: Mistik dindar, Canlı dindar, Akılcı dindar

b) Hodgson’a Göre Dindar Tipler: Üç dini tecrübe veya davranış tarzı: İlki “paradigmayı izleyen tarz”dır. “Kozmik dindarlık” mü’min camide ve secde anında yönünü Mekke’ye çevirdiğinde, sembolik olarak, kendini doğrudan Allah’a yönelmiştir. İkinci tarz ‘ikrara’ veya tebliğ olunan din ve onu tasdiğe dayalı “kerigmatik tarz”dır. Üçüncü tarz ise “mistik tarz”dır.

c) G. W. Allport’da dindarlık tipleri: Dışgüdümlü Dindarlık: Dışgüdümlü tip, kendi içinden gelmeksizin ve benliğinden vazgeçmeksizin Tanrı’ya yönelir. Dış güdümlü dini eğilime sahip olan bir kişi, dini görüşlerini, güvenlik, rahatlık, statü veya kendisine toplumsal destek sağlamak için kullanır. Din onun şahsi doğruları arasında bir değer değildir. Din, tamamen yarımcı bir kurum olarak diğer ihtiyaçlara hizmet eder. **İçgüdümlü Dindarlık:** İçgüdümlü yönelimli insanlar en hakim güdülerini dinde bulurlar. Diğer ihtiyaçlar mümkün olduğu kadar dini inanç ve hükümlerle uyumlu hale getirilir. İçgüdümlü dindarlar için iman içte canlanmaya başladığında, onu izlemeye gayret gösterirler. Bu anlamda, dışgüdümlüler dinden faydalanırken, bunlar dinlerini yaşarlar.

Anahtar Kelimeler:

- Dini hayat ve benlik
- Dindarlık tipleri
- W. Gruehn
- Hodgson
- G. W. Allport
- Dışgüdümlü dindarlık
- İçgüdümlü dindarlık

X. DİN PSİKOLOJİSİ İLE İLGİLİ MÜSLÜMAN ÂLİMLER VE GÖRÜŞLERİ

A. HARİS EL- MUHÂSİBÎ (165/781-243/857): Muhasibi, sûfi eğilimli bir bilgin ve düşündürüdür. Eserlerinde genel olarak insanın iç yaşantılarını konu edinmiştir. O, gerçek bir din psikologu sayılabilir. Onun eserlerinde yabancı kültür ve medeniyetinin etkileri görülmez.

Kavramlarını ve terminolojisini tamamen Kur’an’dan almıştır. Muhâsibi, İslam psikolojisinin öncüsü sayılır. Muhâsibi, şuur halleri ve iç yaşantıları sistemli olarak inceleyen Müslüman bir psikologdur. İç gözlem, onun başvurduğu bir yöntemdir. İzlediği iki amaç vardır: Nefsin olumsuz etkilerini kontrol için “iç görü”. İnsanın psikolojik güç ve fonksiyonlarını tahlil denemesi. Muhâsibi, ‘Hümanist psikoloji’nin savunduğu görüşlere yaklaşır. Muhâsibi, insanın varlık yapısını Kalb, Akıl ve Nefs’ten oluştuğunu savunur. Psikolojik hayatın merkezi kalptir; buradan duygu, düşünce ve irade kaynaklanır. Kalb; akıl, nefis ve şeytandan gelen davranış ortaya koyar. Doğuştan gelen bir kabiliyet olan Akıl, insandaki bilgi organıdır. **Aklın bilmesi:** Dile getirileni anlama kabiliyeti ve aklın pratik yönü, basiret. Muhasibi “nefs” kavramını, insanda “hevâ” olarak adlandırır. Yani (şehavat)’dır. Nefis, insanın bütünlüğünden (kalb) bağımsız olarak otomatik bir davranışı gerçekleştiremez. **Muhasibi’de Dini Şuur ve Dini Arzu:** Kalbin kendine ait bir idraki vardı, bu da “marifet”tir. Marifet; sezgisel, vasıtasız, doğrudan bir algılamadır. Marifet, psikolojik fonksiyonların temelini oluşturur. İrade, marifetten kaynaklanır. Muhâsibi’ye göre dini-ahlaki davranışın değerini belirleyen şey “niyet”tir. Dini tecrübe kişinin Allah karşısında hissettiği dini sorumluluktur. Ölüm, dini arzu ve niyeti güçlendirir.

B. FARÂBÎ (258/870-339/950): Farabi’nin psikoloji görüşleri Aristo etkilerini taşır. İslam inanç ve öğretileriyle bir uzlaşma arayışı içerisinde gözükür. **Farabi’ye göre insan nefsi:** Düşünme (el- kuvvetü’n-nâtika); Arzu etme (el-kuvvetü’n-nüzüyye); Hâyal (el-kuvvetü’l- mütehayyile) ve Duyum (el-kuvvetü’l hassase) güçlerinden oluşur.

Düşünme gücü ilim, sanat ve ahlakın kaynağıdır. Arzu etme gücü ile nefse ilişkin duygular güçlenir. Hayal gücü, duyumun bitiminden sonra uyanıkken duyulur nesnelerin görüntülerini korur. Duyum gücü, beş duyu organıyla nesneleri algılar. **İdrak (Algılama):** İnsandaki düşünme gücünün organı akıl, kavrar. Farâbî’ye göre akli idrak bir

tür sezgi ve ilham, doğrudan doğruya bir kavrayıştır. Farabi rüya ve vahy, hayal gücü vasıtasıyla gerçekleşir. Hayal gücü mükemmelliğin son sınırına varmış olan bir insan, ilhamlar alır. Vahy, Faal Akıl (Ruh'ul-Emin) yoluyla Allah'tan gelen bir fezeyan ve sudûrdan başka bir şey değildir. Bunun insandaki alıcı organı da hayal gücüdür.

C. İBN SİNA (370/980-428/1037)

İslam düşüncesinde psikoloji alanında en çok eserlere sahip İbn Sina'dır. İbn Sina'ya göre ruhi hallerin, duygu ve heyecanların davranışlara etkisi önemlidir. Korku, güçlü heyecanların organizmanın dengesini fiilen bozup ölüme yol açabilir. İbn Sina, hipnoz ve telkin (el-vehm el-âmil), mucize, nazar ve büyü gibi olayları ele alıp açıklar. İbn Sina'nın duyu teorisi batıda ele alınmış bir teoridir. İbn Sina'nın duyuları iç ve dış duyular olarak ikiye ayırır: **Dış duyular:** Dokunma (lems), Tatma (zevk), Koklama (şemm), İşitme (semi'), Görme (basar). Dokunma duyusu; soğukluk-sıcaklık, kuruluk-yaşlık, sertlik-yumuşaklık, kabalık-düzgünlük, haz ve elem gibi duyularını içerir. İç duyular: Ortak duyu (hiss-i müsterek veya kuvve-i bantasya); Tasavvur ve hayal gücü (musavvıra veya hayal); Hayal kurma gücü (mütehayyile); Tahmin gücü (vehmiyye veya mütevehhime); Hafıza ve hatırlama (hâfıza-zâkira) duyusu. İbn Sina'nın vehim (tahmin) gücü duygusal tepkileri açıklar. **İlhâm, Rüya ve Vahy:** Psikolojik yaşantılarımızın kaynağında 'hayal gücünün' çalışması vardır. Hayal gücü düşüncelerimizi, arzularımızı, psikolojik eğilimlerimizi semboller halinde ifade eder. Bu meleke, gerçekte hiç ilgisi bulunmayan görüntülerin algılanmasını sağlar. İnsan nefsinde, gayb âlemine dönük ve orayla temas kurma yeteneği taşıyan bir boyut vardır. "Dünya ötesi algı" biçimine herkes sahiptir. Bundan dolayı "ilham" ve "sadık rüya" herkes için söz konusudur. Bu tür ilhamlar (havatır), birtakım ilişkilerin sonucu olarak nefiste ansızın ortaya çıkarlar. Çok güçlü hayal gücüne sahip peygamber, görülmeyen nesneleri gerçekte oldukları gibi algılar. Vahy anında Peygamber duyularla ilişkisini kesip baygınlık (igma) içerisine girebilmektedir. Vahy anında Peygamberin zihni psikolojik bir tazyikin zorunluluğu altında kavramları canlı hayallere dönüştürür. Sembolleştirme ve telkin, peygamberin her düşündüğü şeyin güçlü ve canlı hayallerini ortaya çıkarır. O, gerçekten görmeye ve işitmeye başlar; meleği görmesi ve işitmesinin sebebi budur. **İbn Sina'nın bazı eserleri:** "Ölüm Korkusundan Kurtuluş" (Risale fi def'i ğami'l-mevt); "Üzüntü (el-Hüzn) ve "Sıkıntı ve Endişenin Giderilmesi" (Def'ü'l-ğamm vel-hemm); "Namaz ve Mahiyeti" (es-Salatü ve mahiyetüha); "Rüya ve Yorumu" (er-Rüya ve't-Tabir); "el-İşârât", "Hayy b. Yakzan", "Aşk", "Kaside-i Nefs" gibi eserlerinde, tasavvuf psikolojisini anlatır.

D. İBN HAZM (383/993-456/1064)

İbn Hazm'ın aşk psikolojisi ile ilgili bir "Tavk el-Hamâme fi Uffe ve'l Ullaf" isimli eseri vardır. Bu eserde muhabbet, üflet ve bağlılık gibi bazı duygusal hallerin yapısı ve etkileri üzerinde durulmaktadır. İbn Hazm'a göre aşk, ruhların çeşitli yaratıklar arasında bölünmüş parçalarının birleştirilmesidir. İbn Hazm, ruhi sevgi ile şehvî muhtevalı sevgiyi birbirinden ayırt eder. Birincisi, ruhi benzerlik ve yakınlaşmaya eğilimlerin ve karakterlerin uyuşmasına bağlar. İkincisi ise, bedeni güzellikten ve yaratılış güzelliklerinden başka bir şey olmayan dış görünüşe ve şekle dayandırır. İbn Hazm'a göre, insandaki güzellik duygusu tabii bir şeydir. Dinde açıkça bu konuda emredici ya da yasaklayıcı bir hüküm yoktur. Ancak o, aşkın insanın ruhi dengesini bozan etkilerini tespit etmektedir. Cinsel güdünün insanı etkilemedeki büyük gücünü kabul etmektedir. İnancı dindar bir kişinin cinsi sapmalarının dini davranışları üzerindeki olumsuz etkilere yol açmaktadır.

E. GAZZÂLİ (450/1058-505/1111)

Gazzâlî'nin önemli eserlerinde psikolojik derinlik ve muhteva hemen göze çarpar. O, iç gözleme dayalı davranış tahlillerine akli ve nazari düşüncelerden daha fazla önem verir. Gazzâlî, genel psikolojide olduğu kadar, Din Psikolojisinde de dikkate değer görüşlerin sahibidir. Muhasibi'den oldukça etkilenmiştir. **İnsanın dört temel güdüsü:** Benlik Güdüsü (Rabbaniyet): Bağımsızlık, üstünlük, hâkimiyet, başarılı olma, engelleri yenme, amacına ulaşma, önder olma, sevilme ve beğenilme gibi eğilim ve isteklerin çıkış kaynağı budur. Fizyolojik Güdüler (behimiyet/hayvâniyet): Yeme, içme, cinsel doyuma ulaşma gibi istek ve ihtiyaçlar, insanın birçok davranışının temelinde yer alırlar. Bu tür isteklere "şehvet" de denir. Saldırganlık Güdüsü (Sebüiyyet) : Öfke, saldırma, sövme, dövme gibi davranışlar bunun bir ifadesidir. Kötülük Yapma Güdüsü (Şeytâniyet): İnsan gazap ve şehvet bakımından hayvanla ortak özellikte iken, düşünce ve anlayışın yanı sıra, kötülük yapma gücü bakımından ondan ayrılır. Gazzali insan davranışını bir bütün olarak ele alır. **Gazzali'ye göre insandaki güdüler:** Din güdülleri (bevaisü'd-din); Hevâ güdülleri (bevaisü'l-heva). Dini güdü veya yüksek insani eğilimler, kişiyi kendi arzularına değil ilahi iradeye uymaya ve iyiliğin hakim olduğu bir hayata yöneltirler. Hevâ güdülleri, dini güdülere aykırı olarak, insanı ilahi ve yüce bir amaca değil, kişisel tatmin ve zevke yöneltir ve muhtevalarını mal edinme, yeme içme, cinsellik arzusu gibi istek ve duyguların oluşturduğu sırf dünya hayatına dönük eğilimlerdir.

F. İBN RÜŞD (518/1126-580/1198)

Hissi nefste, İbn Rüşd, Aristo felsefesine taraftardır. İbn Rüşd'e göre, akıl insani nefste mücerred bir istidat veya kuvve değildir. Nefs, cüz'i sûretlerin prensibi, akıl ise külli sûretlerin prensibidir. Akıl ve nefis olmadan sûretler mevcut olamazdı. Sûretler nefstedir (veya zihindedir). Eğer bu sûretler külli iseler akıldadırlar.

G. MUHAMMED İKBÂL (1873-1939)

O'na göre insanın iç tecrübesi en az tabiat kadar sağlam bir bilgi kaynağıdır. Din ve Dini Tecrübe: İkbâl'e göre dini yaşayışta insanın bütün ruhi fonksiyonları ortaklaşa iş görürler. Din ne yalnızca düşünce, ne sırf duygu ve ne de

uygulamadır, insan kişiliğinin bütününün bir ifadesidir. Din esas itibarıyla yaşanan, içten tecrübe edilen derin bir duygu ve sezgidir. İkbâl, Allah'la vasıtasız, sezgisel, kalb ya da fuâd yoluyla kurulan ilişki olarak ele aldığı dini tecrübeyi, bilimsel olarak ifade ettiği değer bakımından insan tecrübesiyle aynı görür. Dini tecrübe ve davranışın tenkitçi bir şekilde incelenmesinin, dine saygısızlıkla herhangi bir ilgisi olmadığını ilave eder. Tasavvufi ya da mistik tecrübeye İkbâl'in yaklaşımı da aynı çerçevededir. Ona göre mistik şuur, bizim tabii şuurumuzun özel bir şeklidir. Din araştırması "tecrübeye" dayanarak ilerlemelidir. Din Psikolojisi çalışmasına kendini vermiş olan kişi, kendi tecrübesinden hareket ederek çok titiz bir inceleme yapmalıdır. **Dinin Fonksiyonu:** İkbâl'e göre, dinin asıl hedefi ve fonksiyonu, insan kişiliğini kuvvetlendirmek ve ona sağlam bir yapı kazandırmaktır. Çünkü, insanın benliği, çökme ve dağılma ihtimali olan zayıftır. Bu benlikte, iyileştirici düzenlemelere boyun eğme gibi hürriyet istidadı ve eğilimi de vardır. İşte din, benlik güçlerini bir merkezde toplama kabiliyeti verir. Din, değerlerin en üst ilkesini yakalamaktır.

H. KİNDÎ: İlk İslam filozofu olarak kabul edilen Kindî'nin (öl. 252/866) Risâle fî mâhiyyeti'n-nevm ve'r-ru'ya/ Rüyanın ve uykunun mahiyeti adlı eseri, İslam dünyasında rüya psikolojisi hakkında yazılan ilk telif eseridir. Kindî'nin psikoloji kültürüne bir diğer önemli katkısı, el-Hîle li-defi'l-ahzân/Üzüntüden Kurtulma Yolları adlı ruh sağlığı konusundaki öncü çalışmasıyla olmuştur.

I. EBÛ BEKİR RÂZÎ: et-Tıbbu'r-Rûhânî isimli eseri gerek kavramsal gerekse içerik açısından ilk ve özgün bir ruh sağlığı kitabıdır. Kitapta bazı eski filozofların görüşlerine atıflar yer almakla birlikte, konuların ele alınış tarzı yazarın kendine özgü bir yenilik gösterir. Kişilik ve karakter bozuklukları ve bunların tedavi yollarını ele alan bir çalışma olan bu kitap, kendinden sonra aynı ya da benzeri adlarda birçok başka esere örnek ve kaynak olmuştur.

İ. FAHRÜDDİN RÂZÎ: Kitâbü'n-Nefs ve'r-Ruh ve şerhu kuvâhuma isimli eseri ahlâk psikolojisi alanında yazılmış, hem felsefi hem de dinî görüşleri bir araya getiren en güzel kitaplardan birisidir. Râzî'ye göre, en temel psikolojik güdüler güç ve bilgi isteğidir. İnsandaki sonsuzluk arzusuna da değinen yazar, Allah arzusunu da buna bağlar. Ona göre, insanî gelişmenin dinamiğinde sürekli değişen ruh halleri ve denge durumları vardır ki, bu da insanı diğer varlıklardan ayıran özelliklerin başında gelir.

K. İBN-İ HALDUN: ünlü eseri Mukaddime'de insanın toplumsal eğilim ve yeteneklerine özel bir önem atfetmektedir. "Asabiyyet" adını verdiği dayanışma ve sosyal bütünleşme güdüsünü, bütün tarihî ve toplumsal olayların temelindeki psikolojik faktör olarak görür. Bunun yanında, Allah'ın halifesi olarak yaratılmış olan insanda liderlik, üstünlük, makam ve mevki elde etme, yönetme güdüsü çok güçlüdür. Özellikle yöneticilerde, ilim ve sanat, makam ve unvan sahibi kimselerde büyülenme ve kendini yüksekte görme duygusu karşı konulamaz bir şekilde kendisini hissettirir.. İbn-i Haldun, refah ortamı ve baskıcı yönetim tarzının ahlâk ve karakter yapılanması üzerindeki olumsuz etkilerini özellikle vurgular. Ona göre baskı, şiddet, zor ve cezaya dayalı yönetim tarzları altında yetişen kimselerde korku ve boyun eğme psikolojisi hâkim olur; direnme ve metanet gücü ortadan kalkar, aşağılık duygusu (mezellet), kendine güvensizlik ve edilgenlik (meskenet) karakteri gelişir. Böyle bir karakterle yetişmiş insanların meydana getirdiği toplulukta dinî ve toplumsal hiçbir yenileşme ve gelişme olmaz, tam tersine tutuculuk, katılık ve gericilik hâkim duruma gelir.

Anahtar Kelimeler:

- HARİS EL- MUHÂSİBÎ
- FARÂBÎ
- İBN SİNA
- İBN HAZM
- GAZZÂLÎ
- İBN RÜŞD
- MUHAMMED İKBÂL
- KİNDÎ
- EBÛ BEKİR RÂZÎ
- FAHRÜDDİN RÂZÎ
- İBN-İ HALDUN

XI. BATI'DA VE TÜRKİYE'DE DİN PSİKOLOJİSİ ÇALIŞMALARI

A. BATI'DA: Psikologların dini olayları ele almaya başlamaları 19. asrın sonlarına rastlar. W. James, genel psikoloji konularındaki derin bilgisi ve incelemeleriyle tanınır. Dünyada ilk psikoloji enstitüsünü kurup tecrübi psikolojiyi başlatan W. Wundt'tur. Eseri "Völkerpsychologie" (Kavimler Psikolojisi) 10 cild din konularına da yer vermiştir. Dünyada Din Psikolojisi ilk kitabın yazarı E. D. Starbuck (1899), ilk defa çocuk ve gençlerin dini gelişim özellikleri ile ilgili araştırmasıyla tanınan G. Stanley Hall ve W. James, bu alanın öncüleridir. Din Psikolojisi biliminin bağımsız bir alan haline gelmesini W. James ortaya koymuştur. Fransa'da tecrübi temele dayalı ilk

araştırma 1913'de yayınlandı. Henri Clavier, çocuklardaki Allah fikrini konu edinmektedir. Vergote'un çalışmaları, Din Psikolojisinin sağlam bir zemine oturtmayı başarmıştır. Freud'un din konusunda ki görüşlerini esaslı bir tenkide tabi tutmuştur. Psikanaliz ekolünün kurucusu olan S.Freud (1856-1939) uzun kariyeri boyunca din ile yakından ilgilenmiştir. Totem ve Tabu, Bir Yanılsamanın Geleceği, Musa ve Tektanrıcılık, Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları gibi kitaplarında din ile ilgili görüş ve değerlendirmelerini ortaya koymuştur. Freud'a en güçlü eleştiri bizzat onun yetiştirdiği öğrencilerinden gelmiştir. C.G.Jung'a (1875-1961) göre din hem bireysel hem de tarihi açıdan oldukça önemli bir olgudur. Onun din ile ilgili görüşlerini tüm eserlerinde görmek mümkündür. Fakat özellikle Modern Man Search of a Soul/ Modern İnsan ruhunu Arıyor(1933), Psychology and Religion/ Psikoloji ve Din (1938), Answer to Job/ Eyüp'e Cevap(1954) gibi kitapları bu konuda önde gelmektedir. Jung tüm bu çalışmalarında insanın dindar bir tabiata sahip olduğunu, dinin insana özgü ve içten doğma bir olgu olduğunu ortaya koymuştur. Jung dinin kökenini, bireye aşkın bir kaynağa, en eski insan atalarının psikolojik kalıtlarında var olan arketiplere dayandırır. A.Maslow (1908-1970) çalışmalarıyla, dinî tecrübeye kişisel boyutun önemini savunan geleneğe önemli katkılarda bulunmuştur. Religions, Values and Peak-Experience/ Dinler, Değerler ve Doruk Deneyimler isimli kitabı ile bireysel tecrübelerin önemini dile getirmiştir. İnsanın tam olarak kendini gerçekleştirmesi, olgun bir kişilik haline gelmesi, doğal ihtiyaçlarını aşarak, daha yüksek içsel değerlere kendisini adanmasına bağlıdır. E. Fromm (1900-1980), dinî olguları sosyal psikolojik bir yaklaşımla ele alır. *Psikanaliz ve Din* adlı eserinde bu konudaki düşüncelerini bir bütün olarak tanımak mümkündür. Dini, yerine getirdiği işlevler ve etkiler açısından değerlendirir. Her insan, kendisini adayabileceği bir nesnenin ve davranışlarına yön verecek düşünsel bir sistemin ihtiyacı içindedir. İnsanlar iyi ya da kötü, yaratıcı ya da yıkıcı, ilerletici ya da geriletici din veya dünya görüşlerinden birini benimsemek durumundadır. Dolayısıyla her insan olumlu ya da olumsuz herhangi bir dine ihtiyaç duyar ve ona bağlanır. Buna göre, din varoluşsal bir ihtiyaç olup, bu ihtiyacın kullanış ya da tatmin biçimi önemlidir Bu ihtiyacın karşılanmaması ya da yetersiz ve kusurlu olarak karşılanması ruhsal bir hastalık sebebidir. Tapınma aracılığı ile insan özgürlük ve tatmin kazanabilir. Fakat din, ancak yüksek insani değerleri geliştirmeye imkân veren bir biçimde verildiğinde kendi görevini yapmış olur. İnsanın kendini gerçekleştirmesine, mükemmelleştirmesine hizmet eden bir din hümaniter bir dindir. Buna karşılık insanların kendi dışlarındaki görülemez, tutulamaz ve duyulamaz olan bir güce teslim olmaları şeklindeki otoriter dinler vardır. V.Frankl (1905-1997) daha yakın zamanlarda din ile ilgilenen önemli bir isimdir. Psikoloji-din ilişkisini The Unconscious God/Bilinçdışı Tanrı isimli kitabında ele almıştır. Ona göre dindarlığın bilinçdışı bir kökeni vardır.

Anahtar Kelimeler:

- W. James
- W. Wundt
- E. D. Starbuck
- G. Stanley Hall
- W. James
- Henri Clavier
- Vergote
- S. Freud
- C. G. Jung
- A. Maslow
- E. Fromm
- V. Frankl

B. TÜRKİYE'DE: Bedii Ziya Egemen: "Din Psikolojisi, Saha, Kaynak ve Metot Üzerine Bir Deneme, Ankara 1952" öncülüğünü yapmıştır. Neda Armaner: İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi. Ankara- 1967; Psikopatolojide Dini Belirtiler, Ankara, 1973; Din Psikolojisine Giriş 1, Ankara. 1980, Belma Özbaydar: "Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma İstanbul-1970", Kerim Yavuz: 'Çocuklarda Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, Ankara-1983'; "Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri, Erzurum 1987", Erdoğan Fırat: (Üniversite öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu, Ank.Ü. İlahiyat Fakültesi. Ankara- 1977); (Şahsiyet Gelişmesinde Tövbe'nin Fonksiyonu. Ank. Üniv. İlahiyat Fakültesi, Ankara- 1982)', Hüseyin Peker: (Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler, Ank. Üniv. İlahiyat Fakültesi, Ankara-1979), (Suçlularda Dini Davranışlar, Samsun-1987), Hayati Hökelekli: (Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi, Bursa-1983), Recep Yaparel: 1. (Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, Ank. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-1987), Vahit İmamoğlu: (Mehmed Akif'de Dini Hayatın Psikolojisi, Erzurum, 1991), Mehmet Akif ve İnanan İnsan, İstanbul, Osman Pazarlı (Din Psikolojisi, İst. 1968), Hayrani Altıntaş, "Maarifetname'de Tasavvuf, İst. 1981", A. Murat Daryal: 1. "Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri. İst. 1980", 2. "İslam'ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açısından Tahlili, İst.1989", Habil Şentürk: "Psikoloji Açısından Hz. Peygamberin İbadet Hayatı", "İbadet Psikolojisi, Konya, 2001", Bedri Katipoğlu: "Din Psikolojisi Açısından Freud Psikanalizi ve Din, İzmir 1991", Veysel Uysal: 1. "Psiko – Sosyal Açısından oruç, İstanbul, 1994", 2. "Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, İstanbul, 1996", Hüseyin Certel: "İman ve Ahlakta Kemalin Yolu, İstanbul, 1995", "Neden Tasavvuf (Tasavvufa Yönelişte Etkili Olan Psiko – Sosyal Faktörler), Erzurum, 1998", "Kur'an'da İnsan, Isparta, 2000", Ali Köse: "Neden İslam'ı Seçiyorlar, İstanbul, 1997", "Freud ve Din, İstanbul, 2000", Faruk Karaca: "Ölüm Psikolojisi, İstanbul, 2000".

Anahtar Kelimeler:

- Bedii Ziya Egemen
- Neda Armaner
- Belma Özbaydar
- Kerim Yavuz
- Hüseyin Peker
- Hayati Hökelekli
- Recep Yaparel
- Vahit İmamoğlu
- Hayrani Altıntaş
- A. Murat Daryal
- Habil Şentürk
- Bedri Katipoğlu

- Veysel Uysal
- Hüseyin Certel
- Ali Köse
- Faruk Karaca

SORULAR VE ÇÖZÜMLER

1. Aşağıdakilerden hangisi psikolojinin amacını ortaya koyan bir cümledir?

- A. İnsandaki bilinç halini araştıran bilimdir.
- B. daha çok sosyolojik yapıyı da içine alacak şekilde ortaya çıkmaktadır.
- C. İnsanın zihni yapısı ve davranışlarını ele alır.
- D. **Bireyin kendini ve başkalarını tanıyabilmesine yardımcı olur.**
- E. Eğitim, gelişim, kişilik, adalet, sağlık, sosyal, iş ve endüstridir.

CEVAP: D

ÇÖZÜM: İnsandaki bilinç halini araştıran bilimdir cümlesi **tanımadır**. Daha çok sosyolojik yapıyı da içine alacak şekilde ortaya çıkmaktadır seçeneği tanımadır. İnsanın zihni yapısı ve davranışlarını ele alır ifadesi konusudur. **Bireyin kendini ve başkalarını tanıyabilmesine yardımcı olur cümlesi amacıdır**. Eğitim, gelişim, kişilik, adalet, sağlık, sosyal, iş ve endüstridir ifadeleri de alanıdır.

2. Aşağıdakilerden hangisi Batı'da din psikolojisi ile ilgili çalışma yapan psikologlardan hangisinin fikri yanlış yazılmıştır?

- A. Dünyada ilk psikoloji enstitüsünü kurup tecrübi psikolojiyi başlatan W. Wundt'tur.
- B. İlk defa çocuk ve gençlerin dini gelişim özellikleri ile ilgili tanınan G. Stanley Hall ve W. James, bu alanın öncüleridir.
- C. **Din Psikolojisi biliminin bağımsız bir alan haline gelmesini C.G.Jung ortaya koymuştur.**
- D. Henri Clavier, çocuklardaki Allah fikrini konu edinmektedir.
- E. Vergote'un çalışmaları, Din Psikolojisinin sağlam bir zemine oturtmayı başarmıştır.

CEVAP: C

ÇÖZÜM: Din Psikolojisi biliminin bağımsız bir alan haline gelmesini W. James ortaya koymuştur. C.G.Jung'a göre din hem bireysel hem de tarihi açıdan oldukça önemli bir olgudur.

3. Aşağıdakilerden hangisi Batı'da din psikolojisi ile ilgili çalışma yapan psikologlardan hangisinin fikri yanlış yazılmıştır?

- A. Jung tüm bu çalışmalarında insanın dindar bir tabiata sahip olduğunu, dinin insana özgü ve içten doğmuş bir olgu olduğunu ortaya koymuştur.
- B. Maslow çalışmalarıyla, dinî tecrübeye kişisel boyutun önemini savunan geleneğe önemli katkılarda bulunmuştur.
- C. E. Fromm dinî olguları sosyal psikolojik bir yaklaşımla ele alır.
- D. V.Frankl göre dindarlığın bilinçdışı bir kökeni vardır.
- E. **W. Wundt, dini, yerine getirdiği işlevler ve etkiler açısından değerlendirir.**

CEVAP: E

ÇÖZÜM: E. Fromm dinî olguları sosyal psikolojik bir yaklaşımla ele alır. *Psikanaliz ve Din* adlı eserinde bu konudaki düşüncelerini bir bütün olarak tanımak mümkündür. **Dini, yerine getirdiği işlevler ve etkiler açısından değerlendirir.**

4. Aşağıdaki düşüncelerden hangisi Gazzali'ye aittir?

- A. İnsanın iç yaşantılarını konu edinmiştir. psikolojik hayatın merkezi kalptir.
- B. **Eserlerinde psikolojik derinlik ve muhteva hemen göze çarpar.**
- C. Düşünme gücü ilim, sanat ve ahlakın kaynağıdır. arzu etme gücü ile nefse ilişkin duygular güçlenir.
- D. Ruhi hallerin, duygu ve heyecanların davranışlara etkisi önemlidir. korku, güçlü heyecanların organizmanın dengesini fiilen bozup ölüme yol açabilir.
- E. Ruhi sevgi ile şehvi muhtevalı sevgiyi birbirinden ayırt eder.

CEVAP: B

ÇÖZÜM: **Haris el- Muhâsibî** insanın iç yaşantılarını konu edinmiştir. psikolojik hayatın merkezi kalptir. **Farâbî**, düşünme gücü ilim, sanat ve ahlakın kaynağıdır. arzu etme gücü ile nefse ilişkin duygular güçlenir. **İbn sina** ruhi hallerin, duygu ve heyecanların davranışlara etkisi önemlidir. korku, güçlü heyecanların organizmanın dengesini

fiilen bozup ölüme yol açabilir. İbn hazm, ruhi sevgi ile şehevi muhtevalı sevgiyi birbirinden ayırt eder. Gazzâlî'nin önemli eserlerinde psikolojik derinlik ve muhteva hemen göze çarpar. O, iç gözleme dayalı davranış tahlillerine akli ve nazari düşüncelerden daha fazla önem verir.

5. Aşağıdaki düşüncelerden hangisi Fahreddin Razi'ye aittir?

- A. Akıl insani nefste mücerred bir istidat veya kuvve değildir.
- B. İnsanın iç tecrübesi en az tabiat kadar sağlam bir bilgi kaynağıdır.
- C. Kurtulma yolları adlı ruh sağlığı konusundaki öncü çalışmasıyla olmuştur.
- D. Kişilik ve karakter bozuklukları ve bunların tedavi yollarını ele alan bir çalışması vardır.
- E. En temel psikolojik güdüler güç ve bilgi isteğidir.

CEVAP: E

ÇÖZÜM: İbn Rüşd'e göre, akıl insani nefste mücerred bir istidat veya kuvve değildir. Muhammed ikbâl'e göre insanın iç tecrübesi en az tabiat kadar sağlam bir bilgi kaynağıdır. Kindî, kurtulma yolları adlı ruh sağlığı konusundaki öncü çalışmasıyla olmuştur. Ebû Bekir Râzî, kişilik ve karakter bozuklukları ve bunların tedavi yollarını ele alan bir çalışması vardır. Fahrüddin Râzî'ye göre en temel psikolojik güdüler güç ve bilgi isteğidir. İnsandaki sonsuzluk arzusuna da değinen yazar, Allah arzusunu da buna bağlar. Ona göre, insanî gelişmenin dinamiğinde sürekli değişen ruh halleri ve denge durumları vardır ki, bu da insanı diğer varlıklardan ayıran özelliklerin başında gelir.

6. Aşağıdakilerden hangisi İbn Haldun'un bir düşüncesi değildir?

- A. O, insanın toplumsal eğilim ve yeteneklerine özel bir önem atfetmektedir
- B. Baskı, şiddet, zor ve cezaya dayalı yönetim tarzları altında yetişen kimselerde tutuculuk, katılık ve gericilik hâkim duruma gelmesi söz konusu değildir.
- C. Asabiyet, güdüsünü, bütün tarihî ve toplumsal olayların temelindeki psikolojik faktör olarak görür.
- D. Allah'ın halifesi olarak yaratılmış olan insanda liderlik, üstünlük, makam ve mevki elde etme, yönetme güdüsü çok güçlüdür.
- E. O, refah ortamı ve baskıcı yönetim tarzının ahlâk ve karakter yapılanması üzerindeki olumsuz etkilerini özellikle vurgular.

CEVAP: B

ÇÖZÜM: Ona göre baskı, şiddet, zor ve cezaya dayalı yönetim tarzları altında yetişen kimselerde korku ve boyun eğme psikolojisi hâkim olur; direnme ve metanet gücü ortadan kalkar, aşağılık duygusu (mezellet), kendine güvensizlik ve edilgenlik (meskenet) karakteri gelişir. Böyle bir karakterle yetişmiş insanların meydana getirdiği toplulukta dinî ve toplumsal hiçbir yenileşme ve gelişme olmaz, tam tersine tutuculuk, katılık ve gericilik hâkim duruma gelir.

7. Aşağıdakilerden hangisi dini fiiller ve ibadet psikolojisi içinde ibadetlerin psikolojik değeri dışında ibadet ve kişilik içinde değerlendirilir?

- A. Şefkat ve merhamet duygularını geliştirmesi
- B. Maddiyata aşırı bağlılığı azaltması
- C. Günahkarlık ve suçluluk duygularını yok etmesi
- D. Bir görev olarak algılanması
- E. Sosyalleşme ve sosyal dayanışma

CEVAP: E

ÇÖZÜM: İbadetlerin psikolojik değeri; şefkat ve merhamet duygularını geliştirmesi, sevgi, saygı ve bağlılığı kuvvetlendirmesi, ruh sağlığını koruması, maddiyata aşırı bağlılığı azaltması, günahkarlık ve suçluluk duygularını yok etmesi, dengeli bir kişilik kazandırması, bir görev olarak algılanması ve başkalarına zarar verici davranışlardan uzaklaştırmasıdır. İbadet ve kişilik; sosyalleşme ve sosyal dayanışma, kişilik ve karakterin güçlenmesi ve ilahi şuurun sabitleşmesine katkı sağlar.

8. Din değiştirme irtidat (dinden çıkma) ve ihtida (hidayete erme, dine, dönüş) hadiselerini kapsar. İhtida olayında her şeyden önce feridin temelden sarsılarak değişmesi yeniden doğmuş olması söz konusudur. Bağlı bulunduğu dini reddetme, dinsiz ya da bir başka dinin mensubu olma durumu "irtidat" olarak adlandırılır.

Aşağıdakilerden hangisi etkili olan psikolojik faktörlerden değildir?

- A. Dramatik Tecrübeler
- B. Evlenme
- C. Estetik Etkilenme
- D. Kimlik Bunalımı ve Varoluşsal Güvenlik İsteği

E. Suçluluk ve Günahkarlık Duygusu

CEVAP: B

ÇÖZÜM: Psikolojik faktörler; anlama isteği ve zihinsel tatmin, dini olgunlaşma, dramatik tecrübeler, estetik etkilenme, kimlik bunalımı ve varoluşsal güvenlik isteği, suçluluk ve günahkarlık duygusudur. Sosyo-kültürel ve dini faktörler: eski bağlı olduğu dine karşı tepkiler, evlenme ve telkin ve sosyal etkileşimdir.